

УДК 37.014

Валерій БУДАК

доктор технічних наук, професор, академік НАПН України,
ректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: office@mdu.edu.ua

Оксана ОЛЕКСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті порушуються питання особливостей студентства як суб'єкта освітнього простору. Розкривається поняття «студентство», подаються складові «Я-концепції», надається характеристика студентству як періоду юності та зрілості. Подається аналіз суперечностей студентського віку, характеризується криза ідентичності у студентському віці. Пропонується до використання у виховній роботі університету системно-рольова концепція виховання. Okремо подано портрет сучасного молодого покоління, створений за даними соціологічних досліджень, перелічені певні типові риси студентської молоді, окреслені шляхи підготовки свідомої національної інтелігенції в умовах освітнього простору університету. Показана важливість саме патріотичного виховання майбутніх фахівців.

Ключові слова: студент, студентство, криза віку, період пізньої юності, період ранньої зрілості, Я-концепція, соціальні ролі, професійне виховання, патріотичне виховання.

Молодь вступає до закладу вищої освіти, пройшовши значний шлях становлення, формування різних якостей, розвитку здібностей, набуття досвіду соціалізації. У студентів першого курсу вже сформовані основи світогляду і моральні цінності, естетичні смаки й ідеали, прищеплене певне ставлення до праці, вони розвинуті фізично. Але шлях становлення особистості, формування всіх її якостей ще не довершений. Отже, завдання викладача – побудувати певне виховне середовище для подальшого розвитку і формування особистості студента. У наш час в наукових дослідженнях наявна значна зацікавленість до цієї соціальної групи, яка, передусім, пояснюється необхідністю підвищення якості підготовки спеціалістів для держави, формування особистості з розвиненими патріотичними почуттями.

Проблемі виховання студентської молоді свого часу присвятили свої праці В. С. Демчук, О. А. Дубасенюк, Б. В. Кабарухін, Т. К. Крикунова, О. І. Полянцева, Л. Ф. Пшенична, Л. А. Семененко, І. В. Соколова, М. І. Соловей, Г. В. Троцько, В. Ф. Яненко та інші.

Питання виховання студентів у загальній системі педагогіки і психології вищої школи розглядають такі науковці, як І. О. Бартенева, С. С. Вітвицька, О. І. Гура, З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова,

Л. Д. Столяренко, М. М. Фіцула, Ю. Г. Фокін, Р. І. Хмелюк, Г. Х. Яворська, О. М. Яцій та інші.

На даний час велику теоретичну базу досліджень із проблем студентства складають наукові публікації українських та зарубіжних учених. Так, роль студентської молоді в політичних процесах досліджували зарубіжні учені Р. Арон, К. Мангейм, Г. Маркузе, К. Поппер; у контексті становлення громадянського суспільства – О. І. Соловійов, Ф. Шміттер. Серед досліджень із формування ціннісних орієнтацій та лідерських якостей студентства відзначимо наукові доробки вітчизняних вчених В. П. Андрущенко, В. С. Бакірова, І. Д. Беха, Г. І. Волинка, М. Ф. Головатого, Л. В. Губерського, В. Б. Євтуха, І. А. Зязюна, В. М. Якушика. Осмисленню ролі еліти у державотворчому процесі присвятили свої праці В. М. Бебик, І. М. Варзар, М. К. Дмитренко, М. І. Михальченко та інші. Проблема соціалізації молоді на широкому фактологічному масиві аналізується у публікаціях О. В. Бабкіної, В. П. Беха, О. В. Невмержицької, К. А. Потопи, Л. С. Хорішко, Г. П. Щедрової. Студентські організації та їх вплив на демократизацію вищої школи досліджували Я. Я. Болюбаш, М. Ф. Степко, В. І. Шинкарук; як механізм державної молодіжної політики – Н. М. Авер'янова, О. А. Корнієвський, М. П. Перепелиця. У багатьох

роботах акцент зроблено на формуванні політичного ідеалу молоді (В. О. Корнієнко), її гуманістичної культури (В. Г. Кремень) та соціально-психологічних якостей (Г. Д. Нестеренко).

Значний інтерес представляє дослідження В. П. Андрущенка і В. Л. Савельєва, що визначають студентську молодь як мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована за відповідною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному та духовному виробництві [3, 27].

Основний акцент у дефініції студентської молоді академік В. П. Андрущенко робить на підготовку молодих людей до соціальної ролі і функцій інтелігенції як «нової української еліти» [2, 357]. Студентство як соціальна група, на думку вченого, функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якого є не річ, а сама особистість. Тому головною формою виробництва є освітня діяльність [2, 461].

До цієї точки зору близька позиція академіка В. Г. Кременя, який зазначає, що основна діяльність студентів носить специфічний характер. Вона складається із засвоєння знань. Студенти, власне кажучи, не займаються професійною діяльністю, вона в них ще попереду [7, 464].

До розуміння студентства як соціально-демографічної групи досить близький М. Ф. Головатий – автор монографії, присвяченої проблемам соціальної активності молоді. Він вважає за необхідне підкреслити, що студентська молодь – це специфічна суспільна група, що поєднує осіб, які одержують професійну підготовку на денних відділеннях вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, основною діяльністю яких є оволодіння знаннями і практичними навичками для успішного виконання надалі соціальних функцій інтелігенції [5, 24–25].

Для іншого підходу до визначення поняття «студентство», названого «соціально-професійним», характерне неприйняття осмислення студентства лише як стану підготовки до статусу інтелігенції. Так, С. В. Савченко дотримується тієї позиції, що «студентство володіє всіма необхідними характеристиками, достатніми для віднесення його до особливої соціальної групи, тому що воно відповідає всім сталим основним ознакам» [11, 91].

У підтвердження своїх висновків С. В. Савченко визначає студентство як групу людей молодого віку, об'єднану виконанням потенційно значущих для суспільства спеціальних підготовчих функцій, що тимчасово не беруть участі у суспільно-виробничій праці, володіють спільністю побуту, системою цінностей і соціальних ролей, готують-

сядо виконання в суспільстві ролі інтелігенції [11, 92].

У даній статті розглянемо педагогічні, психологічні, соціальні особливості студентства як суб'єкта освітнього простору університету та організацію виховного процесу з урахуванням цих особливостей.

Студентські роки – це період, коли особливо інтенсивно, наче прискореними темпами, відбувається розвиток і виховання, становлення особистості, професійна підготовка майбутніх фахівців. Це період для розвитку інтелекту, перегляду і відпрацьовування системи цінностей, зміцнення здоров'я і фізичних сил. Викладачі, що працюють зі студентами, мають добре уявляти собі особливості та можливості даного періоду в житті студентів, у їх професійному і громадянському становленні, а також свою роль у цих процесах, зокрема у вирішенні задач виховання [10, 180].

Студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто студентство треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості і яка готується до виконання соціальних ролей та функцій інтелігенції.

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Спільна праця сприяє виробленню у студентства згуртованості та колективізму. Сам процес навчання у закладі вищої освіти передбачає включення студентства в систему соціальних суспільних відносин, заміщення позицій і засвоєння соціальних цінностей.

Важливою особливістю студентства є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання в університеті створюють для студентів великі можливості для спілкування. Тому досить висока інтенсивність спілкування – це специфічна риса студентства.

Студент виступає як суб'єкт навчальної діяльності, яка перш за все визначається двома типами мотивів: мотивація досягнення та пізнавальна мотивація. Пізнавальна мотивація є основою навчально-пізнавальної діяльності людини, відповідаючи самій природі її мисленнєвої діяльності. У навчанні мотивація досягнення підкорюється пізнавальній і професійній мотивації [15, 165].

Таким чином, у студента як суб'єкта діяльності є своя мета, свої мотиви, свій об'єкт, свої способи досягнення мети, свої можливості.

Одне із завдань викладача на всіх етапах становлення студента – допомогти йому знайти себе. Якщо людина отримує завдання, що не відповідає її нахилам, вона ніколи не пізнає, якою цікавою може бути праця. Саме викладачі мають допомогти студентові стати суб'єктом діяльності, в основі якої лежить саморух, самоствердження, самовдосконалення.

Кожному викладачу для організації успішного спілкування зі студентами необхідно знати психологічні особливості студентського віку. Старший юнацький, або студентський, вік (17–25 років) виділений як спеціальний об'єкт педагогічних досліджень порівняно недавно (у 70-ті роки ХХ століття, коли почали планувати дослідження з педагогіки вищої школи та методики викладання).

Студентський вік, як і будь-яка інша стадія життєвого циклу людини, має свою неповторну специфіку. Ще К. Д. Ушинський вважав період від 16 до 22–23 років «найрішучішим», вказуючи на те, що у цьому віці визначається спрямованість у способі мислення людини і в її характері. На думку Б. Г. Ананьєва, який зробив великий внесок у вивчення студентства, «перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією, з іншого, – виділяють цей вік як центральний період формування характеру та інтелекту» [13, 7].

Соціологи називають вік від 17 до 25 років доленосним періодом у житті людини. Інтенсивні пошуки поклику, вибір пріоритету, перехід від книжних романтичних уявлень до зіткнення з реальними інститутами, професійне самовизначення, працевлаштування, любов, становлення сім'ї – все це пов'язане з такою гостротою емоційних переживань, з такою кількістю рішень, які необхідно прийняти в найкоротший період і які величезною мірою визначають долю людини, тому:

- це період найбільш інтенсивного дозрівання особистості; саме на нього припадає досягнення стабільності більшості психічних функцій;
- це вік переоцінки цінностей і мотивації поведінки, посилення свідомих мотивів поведінки; проте спеціалісти в галузі вікової психології і фізіології відзначають, що здатність до свідомої саморегуляції своєї поведінки розвинена у студентів не повною мірою (невмотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви);
- водночас – це вік безкорисливих жертв і самовіддачі;
- це центральний період формування якостей характеру та інтелекту; саме на нього

припадає досягнення стабільності та піку більшості психічних функцій (пік розвитку уваги – 22 роки, у подальшому в 27, 29 років – спад; пік розвитку пам'яті – 23, 24, 29 років; пік розвитку мислення – від 20 до 22 років).

Протягом усього цього вікового періоду найменше змінюється образна пам'ять, яка зберігає попередній рівень розвитку. Найбільших змін набуває короткотривала, вербальна пам'ять. У цьому віці посилюється роль практичного мислення.

Існує ще одна особливість психічного розвитку студентів: якщо в середній школі дуже часто навчання і виховання випереджували розвиток, то у студентському віці найчастіше розвиток випереджає навчання і виховання.

Якщо вивчати студента як особистість, то вік 18–20 років, на думку Л. Д. Столяренка [15], – це період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення та стабілізації характеру і, що особливо важливо, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудова тощо.

Як зазначає С. С. Вітвицька [4], період навчання у вищому навчальному закладі співпадає з *другим періодом юності чи першим періодом зрілості*, який відрізняється складністю становлення особистісних якостей. Цей процес був проаналізований у роботах таких вчених, як Б. Г. Ананьєв, І. С. Кон, А. В. Дмитрієв, В. Т. Лісовський та ін. Характерною рисою морального розвитку у цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно укріплюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Підвищується зацікавленість до моральних проблем (ціль, стиль життя, обов'язок, кохання, вірність тощо).

Коло інтересів студентів не обмежується тільки навчальним матеріалом, а поширюється також на мистецтво, спорт, суспільну діяльність, організацію особистого життя.

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої особи оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей (спеціаліста, батька, матері, громадського діяча). У студентів підвищується інтерес до моральних проблем (мета, спосіб життя, обов'язки, любов, вірність, тощо). Посилюється цілеспрямованість, рішучість, настирливість, самостійність, індивідуальність, ініціативність у процесі діяльності та спілкування, вміння володіти собою. Відомо, що в юнацькому віці бажання і прагнення розвивається раніше, ніж воля і характер.

Через недостатність життєвого досвіду студентська молодь може плутати ідеали з ілюзіями, романтику з екзотикою.

Юність – пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Проте разом із тим ідеальне «Я» ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне «Я» може бути ілюзорним. Це викликає невпевненість у собі, що супроводжується зовнішньою різкістю і розв'язаністю. У першокурсників часто можна спостерігати досить різкий перехід від захоплюючого очікування при вступі до вищого навчального закладу і в перші місяці навчання в ньому до скептичного, критичного та іронічного ставлення до викладачів, вузівського режиму.

Другий період юності характеризується максималізмом і категоричністю думок, які не завжди свідчать про принциповість.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства постають нові проблеми; невпевненість у завтрашньому дні призводить до «запрограмованого» неблагополуччя молоді; агресивність, з одного боку, соціальна інфантильність, з іншого, частіше й частіше характеризують студентів, особливо енергійних і романтичних. Романтизм часто змінюється скептицизмом і цинізмом, прагнення до високих ідеалів – споживацькою психологією.

Основні психічні особливості юнацького віку пізньої юності (17–25 років) можна охарактеризувати наступним чином: зрілість у розумовому, моральному відношенні; переконаність, сформоване світосприйняття; почуття нового; сміливість, рішучість; здібності до захоплення; оптимізм; самостійність; пряmlinійність; критичність та самокритичність; скептичне, критичне, іронічне ставлення до викладачів та внутрішнього розпорядку навчального закладу; зберігаються максималізм та критичність, негативне ставлення до думки дорослих; неприйняття лицемірства, ханжества, грубості, наміри впливати викриком; пік інтелектуальних та пізнавальних можливостей; прийняття відповідних рішень: вибір і оволодіння професією, вибір стилю та свого місця в житті; вибір супутника життя, створення своєї сім'ї, активність у сексуальній сфері.

Самарін Ю. О. виділив ряд характерних рис, які мають місце у розвитку студентської молоді [12]. В цей період людина визначає свій майбутній життєвий шлях, оволодіває професією і починає пробувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує свою діяльність і поведінку, активно відстоює самостійність суджень і дій. У цьому віці складається світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань,

життєвого досвіду, самостійного розуміння і практичних дій.

Психологи виділяють суперечності, притаманні студентському віку:

- між розвитком інтелектуальних і фізичних сил студента і жорстким лімітом часу та економічних можливостей для задоволення збільшених потреб (соціально-психологічна);
- між прагненням до самостійності у доборі знань і досить жорсткими формами і методами підготовки спеціаліста певного профілю (дидактична);
- між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, розширює знання студентів, і відсутністю часу, а іноді бажання розумової переробки, що призводить до поверховості у знаннях і мисленні та вимагає спеціальної роботи викладачів щодо поглиблення знань і вмінь студентів загалом (психолого-педагогічна).

Разом із розквітом психічних функцій студентському вікові притаманна нестійкість особистісних структур. Образи власного «Я» є складними й неоднозначними, серед них: реальне «Я» (яким бачить себе студент у цей момент), динамічне «Я» (яким намагається бути), ідеальне «Я» (яким повинен бути на підставі засвоєних моральних принципів) і низка інших уявних, часто фантастичних, образів себе. Для студентського віку характерним є активізація самопізнання і подальшого формування самооцінки.

«Я-концепція» – важливий самоутворюючий компонент. Практика свідчить, що недооцінка ролі та особливостей «Я-концепції» студента призводить до суттєвих вад у його навчально-професійній діяльності, оскільки не забезпечуються соціально-психологічні умови актуалізації творчого потенціалу студента, стимулювання його професійного становлення та особистісного зростання.

Загострюючи проблему, можна стверджувати, що зміцнення та формування позитивної «Я-концепції» студента – це завдання вищої психолого-педагогічної ідеології (І. Д. Бех), порівняно з традиційним формуванням професійних здібностей, методичної та теоретичної підготовки майбутнього фахівця.

Під «Я-концепцією» майбутнього фахівця розуміється складна динамічна система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка містить у собі взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: 1) «Образ-Я», що розкриває неповторність самосприйняття через фіксацію студентом певної соціально-рольової позиції і настанов щодо себе;

2) «Ставлення-Я», або *емоційно-ціннісне* ставлення до себе, яке визначається самооцінкою професійно-педагогічних здібностей і особистісних якостей, рівнем самоприйняття і самоповаги і може викликати виявлення певних емоційно-ціннісних проявів; 3) «Вчинок-Я», або *поведінковий складник* як самопрезентація, що спрямований на самовиявлення і самопрезентацію власного «Я», або прояв певної захисної дії, коли є «посягання» на цінність і цілісність сформованого уявлення про себе (поведінкова складова).

«Я-концепція» забезпечує внутрішню узгодженість особистості, відносну стійкість її поведінки. Вона багато важить у професійному зростанні студента.

Отже, при організації виховної роботи серед студентів необхідно звертати особливу увагу на складові його «Я-концепції». За методикою Д. Майерса відповіді на запитання «Хто Я?», разом узяті, визначають «Я-концепцію» людини. Елементи її (Я-структура) є психічними моделями, за допомогою яких і організовується наше життя.

Серед суперечностей студентського віку особливо важливу роль має криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». *Ідентичність* – це стійкий образ «Я», збереження та підтримка своєї особистісної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя і власного «Я». За Е. Еріксоном, процес самовизначення – формування ідентичності, довготривалий і складний. Ідентичність забезпечує неперервність минулого, теперішнього і майбутнього індивіда. Вона утворює єдину систему координат для організаційних та інтеграційних форм поведінки у різних сферах життя людини.

Поширений погляд на ідентичність як динамічну структуру, що містить у собі потреби, здібності, переконання та власний досвід людини. Особистісна ідентичність є продуктом соціальної ідентичності: перцепція соціального впливу та адаптація до нього – це активний селективний процес, і особистісна ідентичність є його остаточним проявом.

Особистісна ідентичність – це система знань про себе, яка формується під час порівняння суб'єктом себе з членами групи і складається з сукупності рис, специфічних саме для «Я» (інгрупа – «Ми», аутгрупа – «Вони»).

Ідентичність оцінюється за трьома аспектами:

- змістовним (опис сфери життя);
- оцінним (оцінка суб'єктом запропонованого змісту);
- часовим (час виникнення певних ідентифікацій).

Ідентичність узгоджує власні здібності й таланти з ідентифікаціями і ролями, які надані їй

раніше батьками, ровесниками та суспільством. Сутність кризи ідентичності у студентському віці полягає в тому, що відбувається зіткнення цінностей, які інтеріоризовані в ранній юності, з тими, які формуються під час навчання студента у вищій школі через ідентифікацію себе з професійною моделлю.

Особиста ідентичність допомагає зрозуміти своє місце в суспільстві, створює базу для соціальних порівнянь і, врешті-решт, допомагає визначити напрям розвитку особистості.

Період навчання студента у вищій школі – надзвичайно важливий період *соціалізації* його особистості: 1) на цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти; 2) закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності; 3) коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях.

Отже, студентство – це особлива складова суспільства, яка має як типові для сучасної молоді риси, так і особливості. Зокрема, для України портрет сучасного молодого покоління, створений за даними соціологічних досліджень, має певні типові риси. Молодь:

- стала більш прагматичною і самостійною у своїх діях. Вона більше покладається на власні сили та можливості, а не на державу чи будь-кого іншого у вирішенні власних потреб. Значно зменшуються патерналістські орієнтації;
- має в цілому досить низький рівень соціальної активності, участі в діяльності політичних партій і громадських організацій. Цей процес відбувається на тлі значної активності невеликих груп молодих громадян, зорієнтованих на політичну діяльність;
- у цілому має бажання вчитися, набувати вищої освіти, що дає можливість більш упевнено почуватися в житті, саморозвиватися та самореалізовуватися;
- вирізняється зниженням культурних запитів, нехтуванням ціннісних орієнтацій, певною кризою ідеалів, втратою духовних орієнтирів [17, 352–353].

Отже, ставлення до студента як до соціально зрілої особистості, носія сформованого світогляду майбутнім громадянам країни припускає врахування того, що студент має не тільки певну систему поглядів на світ, але й на своє місце у цьому світі. Тобто при організації виховної роботи необхідно розвивати у студента рефлексію та усвідомлення, що він є носієм певних загальнолюдських вартостей (цінностей), суспільно значущою особистістю.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що студентство є складовою частиною

молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто студентство треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості і яка готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції.

Виховання у вищому навчальному закладі, зокрема педагогічного напрямку, має бути професійно спрямованим [8]. Процес його організації пронизує ідея підготовки молодого фахівця певного типу, такого вчителя, який потрібний суспільству, школі, дітям. Професійна спрямованість виховання виражається насамперед у формуванні в студентів педагогічної спрямованості і ставлення до педагогічної діяльності як до цінності.

Процес виховання пов'язаний із формуванням у студентів поглядів, переконань, якостей, цінностей, відносин, здібностей. Це найбільш значимі структурні компоненти особистості, що є її приналежністю і супроводжують її скрізь – у навчанні, діяльності, спілкуванні, поведінці. Виховний процес не є простою сумою складових частин, вони взаємозалежні, переплітаються в життєдіяльності навчального закладу, взаємодіють, нерідко доповнюють один одного. У цьому процесі формується цілісна особистість майбутнього професіонала [10, 188].

У процесі організації виховного процесу у закладі вищої освіти необхідно пам'ятати про системно-рольову концепцію виховання М. М. Таланчука [14], відповідно до якої кожна людина в основних соціумах життя повинна виконувати певні соціальні ролі:

- Родина (сімейна сфера життєдіяльності) – соціальні ролі: подружня, батьківсько-материнська, синовньо-дочірня;
- Трудовий колектив (професійно-трудова сфера життєдіяльності) – соціальні ролі: професійно-трудова, економічна, організаційна, комунікативна, педагогічна;
- Суспільство (суспільна сфера діяльності) – соціальні ролі: патріотична, національно-інтернаціональна, політична, правова, класово-інтеркласова, моральна, екологічна;
- Світ (геосоціальна сфера життєдіяльності) – соціальні ролі: геосоціальна, інтерсоціальна;
- Я-сфера (егосфера) – соціальні ролі: матеріально-споживча, духовно-споживча, суб'єкт навчання, самовиховна, суб'єкт творчості, психосаморегулятивна, цілестверджуюча.

Засвоюючи роль (а точніше – систему ролей) у зазначених соціумах, людина здобуває якості,

які дозволяють їй стати особистістю. Вона стає тим, ким і повинна об'єктивно стати в житті, – *сім'янином*, здатним виконати синовньо-дочірній обов'язок, чоловіком або дружиною, вихователем своїх дітей; *професіоналом*, здатним на високому рівні майстерності виконувати роботу, роблячи її за законами економічної доцільності, беручи участь у колективному самоврядуванні і при цьому володіючи потрібною комунікативною культурою, що вдосконалює трудовий процес; *громадянином країни* з її високопатріотичною, національно-інтернаціональною, класово-інтеркласовою, політичною, правовою, моральною й екологічною культурою; *громадянином світу* з високою геосоціальною та інтерсоціальною культурою; *саморегулюючою системою* в егосфері, яка володіє здатністю до регулювання своїх потреб, до самоосвіти, самовиховання, самоврядування своїми психічними станами і намірами щодо досягнення поставлених цілей. Лише освоюючи та виконуючи ті чи інші соціальні ролі, людина розвиває і формує свою свідомість, світогляд, ціль, мотиви, інтереси, почуття, особистісно і соціально вагомі потреби, тобто стає особистістю.

Звідси і випливають можливі напрями виховання, оскільки саме система соціальних ролей повинна забезпечити дійсно комфортне життя молодих фахівців у суспільстві. Критеріями ж вихованості студентів при такій концепції стануть показники їхньої готовності і здатності виконувати ці ролі.

Оскільки саме випускники ЗВО поповнюють лави української еліти, то ціла низка інституцій сучасного українського суспільства повинна турбуватися про постійне вдосконалення системи національної освіти та виховання. При цьому, підкреслює Т. С. Троїцька: «Концептуальне осягнення національного виховання на сучасному етапі розвитку України має збагатити педагогічну освіту теоретичними обґрунтуваннями антропологічного, етнометодологічного, культурологічного, аксіологічного підходів, доповнити теорію гуманізації й гуманітаризації освіти антропологічними концепціями, які долають наявні у наукових працях однобічні погляди на гуманізм, природу людини, кроскультурність, діалогічність, толерантність тощо та удосконалюють технології, моделі, підходи і методи трансферу знань, антропологічну експертизу всіх заходів, що відбуваються у ВНЗ» [16, 70].

Окрім цього, «найбільше бракує у нас професійної, патріотичної і консолідованої національної еліти, що формує політичну владу» [6, 179]. Навчання в університеті повинно мати не лише освітню орієнтацію, а й обов'язкову виховну спрямованість.

Навчально-виховний процес покликаний формувати в студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх громадянами – патріотами, інтелігентами, творчими й цілеспрямованими спеціалістами [9, 348].

В університетах має здійснюватися підготовка свідомої національної інтелігенції, що сприятиме оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, відбуватися виховання її духовної еліти, примноження культурного потенціалу, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх фахівців. Все це досягається через:

- виховання майбутніх фахівців авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, фізичної та екологічної культури;
- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, громадської, оздоровчо-спортивної, правоохоронної та ін.);
- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, закладу вищої освіти, розвиток художніх здібностей студентів;
- формування «Я-концепції» людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної завершеності;
- пропаганду здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок [9, 351].

Необхідно зосередити студентську молодь на патріотичному вихованні. Почуття патріотизму передбачає певну ієрархію ціннісних орієнтацій, у відповідності з якою почуття й усвідомлення обов'язку особистості перед нацією, перед своєю Батьківщиною, пріоритет національних цінностей перед індивідуалістичними є визначальним. Патріотизм породжує у студентів повагу до своєї національної історії, мистецтва, традицій, взагалі гордість за свою націю, прагнення до її цивілізаційного поступу, він нероздільно пов'язаний з національною самосвідомістю особистості. Формування патріотизму зумовлене не тільки суб'єктивною, емоційно-моральною сферою особистості, але й об'єктивними умовами. Водночас патріотизм – це не лише любов і повага до нації, це і почуття необхідності постійної боротьби за політичну, економічну й культурно-мистецьку свободу своєї нації. Тому національне виховання повинно передбачати формування патріота-борця, патріота-будівника незалежної України [1, 30].

Студентська молодь надзвичайно швидко реагує на економічні, політичні й культурні трансформації, що відбуваються в суспільстві. Відповідно, базові цінності студентської молоді швидше, ніж інших верств суспільства, піддаються трансформації, але саме це робить студентство інтелектуальним і культурним авангардом молоді, інноваційним резервом реформаторської частини суспільства. З одного боку, студентство піддається культурно-виховному процесу суспільства, а з іншого, – воно само здатне брати активну участь у житті цього суспільства, включаючи економічну та політичну діяльність [1, 31].

Отже, здійснення будь-якого виду виховної роботи в освітньому просторі університету передбачає обов'язкове врахування перелічених особливостей студентської молоді як певної вікової категорії.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Н. Сучасне студентство у контексті формування національної еліти України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». Вип. 14. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 30–32.
2. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу [Текст]. К.: ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2005. 498 с.
3. Андрущенко В., Савельєв В. Освітня політика (огляд порядку денного) [Текст]. К.: «МП Леся», 2010. 368 с.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
5. Головатий М. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення [Текст]. К.: Наукова думка, 1993. 237 с.
6. Гордієнко М. Еволюція національної держави в умовах нового світопорядку // Українознавчий альманах. Вип. 1: Український образ світу: особливості у світовому контексті. К., 2009. С. 174–180.
7. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум [Текст]. К.: Грамота, 2007. 576 с.
8. Олексюк О. Є. Робота куратора-наставника академічної групи з професійного виховання студентської молоді: методичні рекомендації. 2-ге вид., доп. і перероб. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2007. 102 с.
9. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 495 с.
10. Пионова Р. С. Педагогіка вищої школи: учеб. пособие. Мн.: Университетское, 2002. 256 с.

11. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства: монография [Текст] / Луганский национальный педагогический университет имени Тараса Шевченко. Луганск: Альма Матер, 2003. 406 с.
12. Самарин Ю. А. Психология студенческого возраста и становление специалиста // Вестник высшей школы. 1969. № 8. С. 127–130.
13. Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / под ред. Б. Г. Ананьева, Н. В. Кузьминой. Л., 1974. 256 с.
14. Степанов Е. Н., Лузина Л. М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. М.: ТЦ Сфера, 2002. 160 с.
15. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология. Серия «Учебники и учебные пособия». 2-е изд., перераб. и доп. Ростов н/Д: Феникс, 2003. 544 с.
16. Троїцька Т. Антропологічні засади соціалізації студентської молоді в полікультурному суспільстві: проблеми, колізії, рецепції // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 травня 2008 р.). Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2008. 304 с. С. 68–70.
17. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Кондор, 2011. 628 с.

References

1. Aver'yanova N. (2010) Suchasne studentstvo u konteksti formuvannya natsionalnoyi eliti Ukraini // Visnik Kiyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Ukrayinoznavstvo». Vip. 14. K.: VPTs «Kiyivskiy universitet», 2010. S. 30–32.
2. Andruschenko V. (2005) Organizovane suspilstvo. Problemi organizatsiyi ta suspilnoyi samoorganizatsiyi v period radikalnih transformatsiy v Ukraini na rubezhi stolit. Dosvid sotsialno-filosofskogo analizu [Tekst]. K.: TOV «Atlant Yuemsi», 2005. 498 s.
3. Andruschenko V. Savelyev (2010) Osvitnya politika (oglyad poryadku dennogo) [Tekst]. K.: «MP Lesya», 2010. 368 s.
4. Vitvitska S. S. (2003) Osnovi pedagogiki vischoyi shkoli: Metodichnyy posibnik dlya studentiv magistraturi. K.: Tsentri navchalnoyi literaturi, 2003. 316 s.
5. Golovaty M. (1993) Molodizhna politika v Ukraini: problemi onovlennya [Tekst]. K.: Naukova dumka, 1993. 237 s.
6. Gordienko M. (2009) Evolyutsiya natsionalnoyi derzhavi v umovah novogo svitoporyadku // Ukrayinoznavchyy almanah. Vipusk 1: Ukrayinskiy obraz svitu: osoblivist u svitovomu konteksti. K., 2009. S. 174–180.
7. Kremen V. Filosofiya natsionalnoyi ideyi. Lyudina. Osvita. Sotsium [Tekst]. K.: Gramota, 2007. 576 s.
8. Oleksyuk O. E. (2007) Robota kuratora-nastavnika akademichnoyi grupi z profesiynogo viovannya studentskoyi molodi. Metodichni rekomendatsiyi. 2-e vid. dop. ta pererob. Mikolayiv, MDU imeni V. O. Suhomlinskogo, 2007. 102 s.
9. Pedagogika vischoyi shkoli: navch. posib. / Z. N. Kurlyand, R. I. Hmelyuk, A. V. Semenova ta in.; Za red. Z. N. Kurlyand. 3-te vid., pererobl. i dop. K.: Znannya, 2007. 495 s.
10. Pionova R. S. (2002) Pedagogika vysshey shkoli: ucheb. posobie. Mn.: Universitetskoe, 2002. 256 s.
11. Savchenko S. V. (2003) Sotsializatsiya studencheskoy molodezhi v usloviyah regionalnogo obrazovatel'nogo prostranstva: monografiya [Tekst] / Luganskiy natsionalnyy pedagogicheskiy universitet imeni Tarasa Shevchenka. Lugansk: Alma Mater, 2003. 406 s.
12. Samarina Yu. A. (1969) Psihologiya studencheskogo vozrasta i stanovlenie spetsialista // Vestnik vysshey shkoly. 1969. # 8. S. 127–130.
13. Sovremennyye psichologo-pedagogicheskie problemy vysshey shkoly (1974) / Pod red. B. G. Ananeva, N. V. Kuzminoy. L., 1974. 256 s.
14. Stepanov E. N., Luzina L. M. (2002) Pedagogu o sovremennyih podhodah i kontseptsiyah vospitaniya. M.: TTs Sfera, 2002. 160 s.
15. Stolyarenko L. D. (2003) Pedagogicheskaya psichologiya. Seriya «Uchebniki i uchebnyie posobiya». 2-e izd., pererab. i dop. Rostov n/D: Feniks, 2003. 544 s.
16. Troiytska T. (2008) Antropologichni zasadi sotsializatsiyi studentskoyi molodi v polikulturnomu suspilstvi: problemi, koliziyi, retseptsiyi // Polikulturnist, dialog i zlagoda: ukrajinski realiyi: materialy Mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi (22–23 travnya 2008 r.). Melitopol: TOV «Vidavnichiy budinok MMD», 2008. 304 s. S. 68–70.
17. Turkot T. I. Pedagogika vischoyi shkoli: navchalniy posibnik dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv. K.: Kondor, 2011. 628 s.

Валерий Будак, Оксана Олексюк. Особенности студенческой молодежи как субъекта образовательного пространства университета

В статье поднимаются вопросы особенностей студенчества как субъектов образовательного пространства. Раскрывается понятие «студенчество», подаются составляющие «Я-концепции», дается характеристика студенчеству как периоду юности и зрелости. Дается анализ противоречий студенческого возраста, характеризуется кризис идентичности в студенческом возрасте. Предлагается к использованию в воспитательной работе университета системно-ролевая концепция воспитания. Отдельно представлен портрет современного молодого поколения, созданный по данным социологических исследований, перечислены определенные типичные черты студенческой молодежи, указаны пути подготовки сознательной национальной интеллигенции в условиях образовательного пространства университета.

Ключевые слова: студент, студенчество, кризис возраста, период поздней юности, период ранней зрелости, Я-концепция, социальные роли, профессиональное воспитание, патриотическое воспитание.

Valerii Budak, Oksana Oleksjuk. Features of student young as a university educational space subject

The article raises questions of students' peculiarities as subjects of the educational space. The concept of "student" is revealed, the components of "I-concepts" are given, characteristic of students is given as a period of youth and maturity. An analysis of the contradictions of the student's age is presented, characterized by the identity crisis in the student's age. The system-role concept of education is proposed for use in the educational work of the university. Separately, a portrait of a modern young generation, created on the basis of sociological researches, lists some typical features of student youth, outlines ways of preparing a conscious national intelligentia in the conditions of the educational space of the university.

Key words: student, student, crisis of age, period of late adolescence, period of early maturity, I-concept, social roles, professional education, patriotic upbringing.

УДК 51:004.023

Антоніна ВІТЮК

*кандидат технічних наук, доцент кафедри вищої математики
Одеської національної академії харчових технологій,
м. Одеса, Україна*

e-mail: vityk.1969@ukr.net

Наталія НУЖНА

*старший викладач кафедри вищої математики
Одеської національної академії харчових технологій,
м. Одеса, Україна*

e-mail: lada5.00@ukr.net

**ДЕЯКІ ЕВРИСТИЧНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ
ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ**

У статті розглядаються деякі особливості та шляхи розвитку здібностей студентів завдяки евристичним методам навчання вищої математики. Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми формування евристичних ідей в навчанні математики.

Подано характеристику евристичних методів навчання, а саме: дослідницького, методу евристичних питань, методу «мозкового штурму». Розкрито їх роль у формуванні вмінь студентів засвоювати інформацію, поповнювати й оцінювати її, самостійно застосовувати методи пізнавальної і творчої діяльності. Розглянуто переваги та недоліки кожного з перелічених методів. Проведено експериментальне дослідження перелічених вище евристичних методів. Вказано перспективи подальших досліджень використання означених методів.

Ключові слова: евристичне навчання, евристичні методи.

Основним завданням інженерно-технічної освіти є підготовка інженера, здатного творчо вирішувати професійні завдання, швидко набувати нові знання та вміння їх застосовувати для розв'язання нових нестандартних ситуацій.

Підготовка інженерів можлива лише за умов формування евристичних навичок в процесі навчання студентів. Найбільший ефект поставлено-го завдання досягається на заняттях з вищої математики.

Проблему реалізації евристичних ідей в навчанні математики вивчали такі науковці та методисти, як Г. П. Бевз, М. І. Бурда, Ю. М. Колягін, Ю. М. Кулюткін, Л. Ларсон, Т. М. Міракова, В. М. Осинська, Ю. О. Палант, Д. Пойа, Г. І. Саранцев, Є. Є. Семенов, О. І. Скафа, З. І. Слєпкань,

Н. А. Тарасенкова, Л. М. Фрідман, С. І. Шапіро, П. М. Ерднієв та ін.

Аналіз досліджень зазначених авторів підтверджує, що в основі евристичного підходу лежить психологія творчого мислення, спроба формалізації творчої діяльності. Тому одним з напрямів удосконалення методики навчання вищої математики має стати теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення процесу формування професійно-орієнтованої евристичної діяльності студентів. Виокремлення цієї проблеми пов'язано насамперед з протиріччями, які склалися між творчим характером професійної діяльності майбутнього інженера та репродуктивним стилем навчання студентів математичним дисциплінам у вищих технічних закладах.